

Néhány gondolat az egyetem feladatáról¹

*Annak, aki nem tudja,
melyik kikötőbe akar eljutni,
semmilyen szél sem kedvező.*

Seneca

Egy egyetem szervezése összetett feladat: egyszerre kell figyelembe venni oktatási, kutatási, szervezési és gazdasági kérdéseket, és egyidejűleg kell mérlegelni a jelen kihívásait és a jövő lehetőségeit is. Ahhoz, hogy az egyetemeket helyes irányba vigyük, legfontosabb világosan látnunk a hosszú távú célt: milyen egyetemet szeretnénk? Seneca idézett mondatát folytatva: elsősorban a „kikötőt” kell tudnunk, azt követően ki kell használni a kedvező szelet, hogy a kitűzött cél felé haladjunk. Ezen írásnak az a célja, hogy a részleteken felülemelkedve a legfontosabb célokat kijelölje.

Általánosan elismert igazság, hogy egy egyetem minőségét elsősorban professzorainak kiválósága határozza meg. Ma is érvényesek Eötvös Loránd több mint egy évszázada elmondott szavai: „az egyetem tudományos tanításának színvonalát egyedül tanárainak egyénisége állapítja meg. Az egyetemi kérdés ezért mindenekelőtt személyi kérdés.”

Az egyetemek vezetésének és az országnak is fontos, hogy az intézmény jól teljesítsen a nemzetközi rangsorokban. Ezt nem vitatva és ismerve számos kritikáját a rangsor-meghatározás szempontjainak, az elsődleges cél mégsem ez, hanem az intézményi kiválóság javítása, amelynek várható következménye lesz a rangsorokban való előbbre jutás is.

Az egyetemek: oktatási intézmények. Ugyanakkor az egyetemi kiválóság egyik legfontosabb ismérve: a nemzetközileg is jelentős kutató-fejlesztő munka. Ennek egyik legfőbb oka, hogy az oktatás nem csupán ismeretátadás. A legtöbb egyetem küldetésnyilatkozata tartalmazza: a képzés célja, hogy a hallgatók egy konkrét ismeretanyag elsajátításán túlmenően képesek legyenek az új feladatok felismerésére és a jövő ma még nem ismert kihívásainak való megfelelésre is.

Ennek az oktatási célnak adja meg a háttérét az egyetemen folyó kutatási és innovációs tevékenység. Erre alapozva olyan tudás gyűlik össze, és olyan gondolkodásmód alakulhat ki, amely az oktatás alapjául és háttéréül szolgálhat. A kutatás-fejlesztés segít elsajátítani azt az ismeretanyagot, amelynek révén az oktatásban a legfrissebb eredményeket adhatjuk át. Ennél sokkal fontosabb, hogy a színvonalas kutatómunka által olyan professzori gárda alakulhat ki, amely az újra való nyitottságot, a dolgok megértésének keresését, a problémamegoldást, az innovatív szemléletet képes tanítani. *A kutatás teremti meg az önállóan gondolkodó, széles látókörű, innovatív értelmiség képzésének háttérét.*

Az egyetem helyes működtetéséhez szakmai ismeretek, pedagógiai tudás, kutatási gyakorlat, innovációs tapasztalat, szervezési, gazdasági, menedzseri ismeretek egyaránt szükségesek. A felsoroltakat *együttesen* kell figyelembe venni, bármelyik szempont túlhangsúlyozása torzuláshoz vezet. Az egyetem nem egyszerűen oktatási intézmény, nem profitorientált iparvállalat, de nem is elefántcsonttoronyba zárkózó kutatók klubja.

Fontos, hogy a felsőoktatással kapcsolatban meghallgassuk az ipar, a kamarák, a társadalom véleményét, és hogy visszajelezzenek a végzett hallgatók is: mennyire találták hasznosnak az egyetemi oktatást? Ezeket mérlegelve kell az autonóm egyetemeknek kialakítaniuk jövőképeket.

¹ Jelen írás az egyetemek és a kutatás kapcsolatát elemzi, nem kíván szólni sok fontos egyetemi kérdéssel, mint például a BSc-, MSc- és PhD-képzés céljáról, pedagógiai és módszertani kérdésekről, az IKT szerepéről, az elmélet és a gyakorlat egyensúlyáról, a változó hallgatói gondolkodásmódról vagy az oktatás nemzetköziesítéséről.

Nem kívánom itt a világban meglévő sokféle egyetemi modellt értékelni – meggyőződésem, hogy mindegyiket lehet jól és rosszul adaptálni. Bármelyiket alkalmazzuk is, a fentieknek megfelelően akkor működnek jól, ha az a kutatói kiválóságot szolgálja, ami egyben az oktatási kiválóságnak is az alapja.

Az egyetemeknek oktatási feladataikon túlmenően úgy kell működniük, hogy kiváló kutatókat képezzenek, elismert professzoraikat megtartsák, és képesek legyenek nemzetközileg jelentős kutatókat megszólítani. Ehhez attraktív kutatói műhelyek, világos és vonzó életpályamodell, stabilitás és kiszámíthatóság szükséges.

Ennek egyik legfontosabb eleme, hogy a professzorok kinevezésében, az egyetemek kutatásért felelős vezetőinek kiválasztásában tudományos grémiumok döntsenek. Ez szavatol(hat)ja a kutatás szabadságát.

Az Alaptörvény szerint „Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát”. A kutatónak teljes szabadsága kell hogy legyen abban, hogy olyan területet kutathasson, ami nemzetközileg fontos vagy érdekes. E szabadságnak azonban nyilvánvalóan vannak szervezeti és anyagi korlátai is. Minden egyetemi tanszéknek, kutatócsoportnak van kutatási profilja, és a kutatók felvétele, előléptetése akkor lehetséges, ha az illető a csoport kutatási területén (vagy megcélzott új területén) végez magas szintű munkát.

Az egyetemi csoportok eredményességéhez a pályázati sikeresség is hozzátartozik, és a támogatás elnyerésénél *a pályázó habitusának megítélése mellett az egyik legfontosabb szempont a kutatás várható hatása (impaktja)*. Ez a „hatás” azonban igen tágan értelmezhető: lehet tudományos, lehet társadalmi, kulturális, és lehet rövid vagy hosszú távú gazdasági haszon is. A kutatási pályázatok segítenek abban, hogy a tudományos kutatások olyan területek felé forduljanak, amelyek újszerűek, valamilyen szempont miatt fontosak, s amelyeken jelentős „impakt” várható.

Tudománypolitikai döntés, hogy a kutatásra szánt források mekkora részét szánják alapkutatásra és tisztán felhasználásorientált fejlesztésre, mekkora része tematikus, illetve tematikai megkötés nélküli, és az is, hogy a támogatás hányadrésze történik az intézmény(ek) közvetlen finanszírozásával, és hányadrésze pályázati úton. A tudomány szabadsága ott kell, hogy érvényesüljön, hogy az egyes tudományos pályázatok értékelését, a pályázatok közti tudományos rangsor meghatározását az adott tudományterület képviselői végzik. Ezt az Alaptörvény is garantálja: „tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak”.

Az utánpótlás kiválasztását, az új területek kijelölését és a stabil életpályamodell megerősítését is segítheti a „tenure” bevezetése. Ennek lényege, hogy adott területre írják ki egy ún. „tenure-track position”-t, és az erre felvett szakembert 4–7 év után vagy állandósítják, vagy elbocsátják. Az állandósítás fontos szempontja a kutatás, így a fiatal oktató nagyon erősen motivált a kutatómunkában. Mivel a döntés az illető viszonylag fiatal korban történik, ha nem állandósítják, még elegendően fiatal ahhoz, hogy az egyetemen kívül fusson be karriert. A „tenure-track position”-t mindig adott témára írják ki, amelynek erősítése az intézmény stratégiájában fontos, így ez lehetőséget ad arra, hogy az egyetem új területek felé forduljon. Segíthet a fiatal oktató kutatási pályájának korrekciójában is.

Hatékony kutatás csak akkor lehetséges, ha az oktatónak – a tanársegédttől az egyetemi tanárig – *kellő ideje jut a kutatómunkára*. Ugyanakkor az is igaz, hogy ha a legkiválóbb kutatóink oktatnak, akár alacsony óraszámokban is, az a jövő értelmiségének nevelése szempontjából meghatározó. Így a kutatás kérdése szorosan összefügg az oktatási kérdésekkel is. Megoldandó az oktatók megfelelő bérezése és a kiváló kutatók többlettámogatása. Nyilvánvaló, hogy a kiváló kutatómunkát anyagilag is támogatni kell, aminek útja elsősorban az átláthatóan szabályozott magasabb bér vagy a bérkiegészítés, nem pedig a többszörös alkalmazás.

Az elmondottak a legjobb *kutatóegyetemeinkre* vonatkoznak, de nem kell, nem is lehet, hogy az ország összes egyeteme nemzetközi mércével mérve a legjobbak között legyen. A kutatóegyetemek megkülönböztetett figyelmet kell, hogy kapjanak, de minden egyetemen hangsúlyt kell fektetni a kutatói-fejlesztői háttérre. Akkor is, ha az nem éri el a világ legjobbjainak színvonalát, az abból fakadó mélyebb tudás emeli a képzés minőségét, és hazai háttérrel biztosít gyakorlati (pl. mérnöki) feladatok megoldásához. Természetesen lényeges különbségek lehetnek az egyes egyetemeken megkövetelt oktatási terhelésben.

A kutatás-fejlesztés szűk keresztmetszete általában a kutató ember, a humán erőforrás. Ennek megerősítése lassú folyamat: a doktori és tudományos iskolákban, kutatóintézetekben tud létrejönni az a közösség, amelyben a kutatói habitus kialakul. Ezek erősítése a felsőoktatás támogatásán keresztül nemzetstratégiai szinten is fontos. Közvetlenül befolyásolhatja az egyetemről kikerülő értelmiség kreativitását és innovációs képességét, csökkenti, esetenként megfordíthatja az agyelszívást.

Kollár László